

Miroslav Tížik: Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku. Zápas o ideový charakter štátu a spoločnosti

Bratislava: Sociologický ústav SAV 2012, 423 s. ISBN 978-80-85544-72-5

Aj napriek viacerým výhradám autora recenzie voči teoreticko-metodologickému prístupu Pierra Bourdieua (hlavne v otázkach telesnosti, politického subjektu a všeobecnej sociálnej ontológie, Nordmann 2006) sa dá v tomto prípade len ťažko začať inak než pochválením celkovej kvality monografie. Práca svojím rozsiahlym obrazom dynamiky religiozity na území Slovenska v 20. storočí prejavuje ambíciu byť dôležitým referenčným bodom nielen pre slovenskú sociológiu, ale rovnako aj predložiť viaceré vysoko relevantné pozorovania a otázky historiografii či politológii.

Už z prvej kapitoly vyplýva, že Tížikovým cieľom je rozbiť politické dôsledky čiernobielych naratívnych kategórií a demystifikovať symbolickú moc cirkevných inštitúcií a praktík, čo realizuje na mezo- až makroskopickej úrovni predovšetkým pohľadom na vývoj regulácie cirkví a religiozity štátom, opisom „plošných“ symbolických praktík ako obrazmi na poštových známkach či platidlách alebo skúmaním politických a cirkevných sviatkov a udalostí. Ich dôsledky autor neustále dokumentuje dostupnými štatistickými údajmi a prieskumami o ich odozve. Toto všetko dopĺňajú do štúdie zapracované citácie sekundárnej literatúry, syntetizované, ako už bolo naznačené, optikou Bourdieuho koncepcie symbolického poľa. Celkový efekt umožňuje priblíženie sa k akémusi „Archimedovmu bodu“, z ktorého sa môžu sociálne vedy vyhnúť akceptácii a posilňovaniu súčasných doxických (habituálnych) pravidiel hry v prostredí po roku 1989 a osamostatnení sa Slovenskej republiky v roku 1993. 20. storočie sa dá v mnohom nazvať storočím sekularizácie, i keď jej podoba má svoj politický kontext. Počas prvej ČSR, ako Tížik dokumentuje, bola katolícka religiozita na Slovensku aj napriek menšej homogenite než na území Česka identifikovaná s tradíciou, až so zaostalosťou a sekularizácia bola federálne v mnohom agresívne presadzovaná v súvislosti s odcirkevňovaním škôl, pozemkovou reformou či budovaním formálnej administratívy spojenej aj s migráciou z vyšších (úradníckych) tried z územia Čiech na Slovensko (s. 47), často v konflikte s pôvodnými, prevažne klerikálnymi elitami (s. 45). Aj napriek tomu, že tento trend nebol z dôvodu medzinárodnej orientácie Vatikánu priamo zvrátený počas 1. Slovenskej republiky, éra samostatnosti do roku 1945 bola sprevádzaná hlavne znovuobsadením štátu klerikálnymi elitami a snahou o elimináciu nekatolíckych cirkví (s výnimkou evanjelickej), čo v súvislosti s (pre religiozitu zásadnými) povojnovými zmenami pri odsune

Nemcov, recipročnej výmene občanov s Maďarskom a Benešovými dekrétmi rúca stereotyp o nástupe radikálneho odcirkevňovania až po roku 1948.

Tížikovi tieto pohyby pomáhajú upriamiť pozornosť na verejnú manipuláciu s náboženskou symbolikou pri legitimizácii historicky krehkých štátnych štruktúr. Rovnako autor monografie zdôrazňuje omnoho plastickejší a ideologicky nekoherentný rozmer vzťahu cirkví s komunistickým režimom, kde sa politický režim pri zdôrazňovaní „ľudovosti“ ľudovej demokracie odvolávaníu na cirkevnú symboliku najmä spočiatku nevyhýbal a nepriateľstvo (v rôznej miere) si čiastočne vyprovokoval snahou obmedziť vplyv Vatikánu a „západného“ či až „imperiálneho“ vplyvu v dominantnej katolíckej cirkvi. O to komplexnejším robí vzťah štátu a náboženstva čiastočná liberalizácia režimu v druhej polovici 60. rokov, ako aj neskoršie ústupky Vatikánu voči komunistickým režimom, najmä z dôvodov koreňov nového pápeža v silno katolíckom Poľsku. Rovnako ako kríza legitimacy režimu v 70. a hlavne 80. rokoch, keď sa namiesto ľudových a pokrokárskych hesiel začali objavovať snahy o hľadanie nových symbolických zdrojov pre udržanie moci (s. 134). Práve z dôvodu autorom takto opísanej hybridnej a nie vždy priamo antagonickej štruktúry, v ktorej absentovalo doxické zakorenenie (spoločné referenčné body, symboly, normy atď.) a ktorej politická rola preto nemohla byť organizovaná, môže autor analyzovať formáciu sociálneho poľa religiozity po novembri 1989 a hlavne po rozdelení federácie z r. 1993: „Viaceré štúdie o priebehu novembrových a ponovembrových udalostí ukazujú, že cirkev sa začala ako dôležitý aktér zmien ukazovať až oveľa neskôr a že samotná tzv. nežná revolúcia bola zmenou vytvárajúcou nový symbolický svet podobný skôr sekulárnemu a necirkevnému náboženstvu.“ (s. 146) Rozsiahlej a detailnej dokumentácii podlieha postupný vznik symbiotického patronátu cirkví, snažiacoho sa o rozšírenie svojej symbolickej moci a politických elít hľadajúcich v kresťanskej mytológii a u cirkví podporu a legitimitu pre svoje pôsobenie. Kľúčovým bolo hlavne obdobie po roku 2000, keď došlo k podpísaniu medzinárodnej zmluvy s Vatikánom. Aj napriek účelu medzinárodne legitimizovať Slovensko však tento krok znamenal poskytnutie ekonomickej a legálnej autonómie cirkvám popri ich financovaní modelom, ktorý predpokladal úplný zákaz ich autonómnej činnosti s výsledkom privilegovania ich postavenia vysoko nad obdobie pred roku 1948 a mocensky mimo akceptovateľnej úrovne očakávateľnej od úspešnej tranzície krajiny do stavu liberálnej demokracie. Okrem toho sú dominantné cirkvi v procese neoliberalného outsourcingu štátu blahobytu preferované vládny aparátom ako aktér občianskej spoločnosti, a to aj v prípadoch, keď napr. pri starostlivosti o nezamestnaných poskytujú iba pastoračné činnosti. Kým v USA je práve v dôsledku rozbitia odborovej organizácie či štátom poskytovaných sociálnych služieb zdokumentovaný vzrast fundamentalistickej kresťanskej pravice

(Conolly 2009), Tížik ukazuje, že na Slovensku je zatiaľ politická odozva zoči-voči týmto zmenám vlažná a mocenské snahy cirkvi sú verejnosťou prijímané so značnou apatiou.

V porovnaní so štúdiou rozpadu Sovietskeho zväzu v oblasti Kaukazu a vzrastu islamského nacionalizmu, v ktorej G. M. Derlugian na základe rozsiahleho etnografického prieskumu konštatuje, že politický islam v tomto vysoko diverznom prostredí funguje ako falošná tvár sociálnej deštrukcie spôsobenej posunom hraníc ekonomickej periférie (Derlugian 2005), recenzovaná štúdia predovšetkým provokuje k viacerým otázkam o skutočnej praxi religiozity v každodennom živote. Ďalej potrebu, ako by pravdepodobne vyzdvihol aj sám Bourdieu, detailnejšie analyzovať dopad opísaných zmien na ideologickú a ekonomickú orientáciu obyvateľstva či dokonca otázky „antropotechník“, ktoré P. Sloterdijk kladie do súvislosti s ním odmietanou hypotézou o „návrate náboženstva“. (Sloterdijk 2012) Treba však poznamenať, že táto poznámka je nad rámec už takého enormného záberu knihy, ktorá má vďaka množstvu dôležitých údajov a provokatívnych záverov ambíciu stať zásadným míľnikom pri skúmaní otázok religiozity na Slovensku.

LITERATÚRA

- CONNOLLY, W. E., 2008: *Capitalism and Christianity, American Style*, Durham, NC: Duke University Press, 174 s.
- DERLUGUIAN, G. M., 2005: *Bourdieu's Secret Admirer in the Caucasus: A World-System Biography*. Chicago: University of Chicago Press, 406 s.
- NORDMANN, Ch., 2006: *Bourdieu/Rancière: La politique entre sociologie et philosophie*. Paríž: Éditions Amsterdam, 237 s.
- SLOTERDIJK, P., 2012: *You Must Change Your Life*, Cambridge. Polity Press, 500 s.

Lukáš Makovický
Politológ a prekladateľ